

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

О. М. РИГІНА

**ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В США:
СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ
(1776 рік – початок ХХІ століття)**

Монографія

Львів
2023

УДК [340.12:342.72/.73-053.2](73)”17/20

Р 49

Рецензенти:

д-р юрид. наук, проф. Олександр ГАВРИЛЕНКО
(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

д-р юрид. наук, проф. Євген ЗОЗУЛЯ
(Донецький державний університет внутрішніх справ);

д-р юрид. наук, проф. Лілія МАТВЄЄВА
(Одеський державний університет внутрішніх справ);

д-р юрид. наук, доц. Юліана ЦВЕТКОВА
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 48/5 від 31 травня 2023 року)*

Ригіна О. М.

Р 49 **Захист прав дитини в США:** становлення та еволюція
(1776 рік – початок XXI століття) : монографія / О. М. Ригіна. –
Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. – 492 с.

ISBN 978-617-10-0844-1.

У монографії здійснено комплексне історико-правове дослідження становлення та розвитку інституту захисту прав дитини в США (1776 р. – XXI ст.). На підставі історико-правових джерел проаналізовано особливості захисту права дитини на життя, її прав у сімейних, цивільних і трудових правовідносинах. Розглянуто підстави й умови кримінальної відповідальності та віктимізації дитини в США. Охарактеризовано передумови утворення і діяльність ювенальних судів та спеціальних державних інституцій у сфері захисту прав дитини в США.

Для науковців, аспірантів, студентів та усіх тих, хто цікавиться проблемами становлення і розвитку інституту захисту прав дитини в США.

УДК [340.12:342.72/.73-053.2](73)”17/20

ISBN 978-617-10-0844-1

© Ригіна О. М., 2023

© Львівський національний
університет імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Історіографічні та теоретико-методологічні основи дослідження розвитку інституту захисту прав дитини в США	13
1.1. Історіографія дослідження	13
1.2. Джерельна база дослідження	32
1.3. Методологічні засади дослідження	54
Розділ 2. Загальноправова характеристика понять «дитина», «правовий статус дитини», «права дитини» та «захист прав дитини»	90
2.1. Історико-правова інтерпретація терміна «дитина»	90
2.2. Теоретико-правове тлумачення «правовий статус дитини»	114
2.3. Права дитини як невід’ємний елемент її правового статусу	126
2.4. Загальнотеоретична класифікація прав дитини	141
2.5. «Захист прав дитини» та «охорона прав дитини»: головні аспекти теоретико-правового співвідношення понять	149
Розділ 3. Становлення та розвиток інституту захисту прав дитини в США	167
3.1. Захист права дитини на життя	167
3.2. Захист прав дитини в сімейних правовідносинах	183

ЗМІСТ

3.3. Правове регулювання інституту усиновлення	220
3.4. Захист прав дитини в цивільних правовідносинах	248
3.5. Захист дитини в трудових правовідносинах	258
3.6. Обмеження прав афроамериканської дитини	283
Розділ 4. Ювенальна юстиція США та кримінальна відповідальність неповнолітніх правопорушників.....	292
4.1. Ювенальні суди та їхня юрисдикція	292
4.2. Неповнолітній як суб'єкт кримінального правопорушення та кримінальна відповідальність неповнолітніх.....	303
4.3. Правовий статус неповнолітнього обвинуваченого в кримінальному процесі	328
Розділ 5. Віктимізація дитини, система державних органів захисту прав дитини та перспективи запозичення правового досвіду США	346
5.1. Поняття віктимізації дитини.....	346
5.2. Правова охорона життя новонародженої дитини та проблема дітовбивства	361
5.3. Правове регулювання заборони жорстокого поводження з дитиною	373
5.4. Система державних органів захисту прав дитини	389
5.5. Правове регулювання розшуку викраденої та безвісти зниклої дитини	399
5.6. Перспективи застосування в Україні окремого сучасного правового досвіду захисту прав у США.....	410
Висновки.....	439
Список використаної літератури	447

ВСТУП

24 лютого 2022 року – це трагічна дата, з настанням якої змінилося життя України та українських громадян. Саме в цей день відбувся відкритий жахливий і безпідставний військовий напад російської федерації на незалежну та самостійну Українську державу. Військовий напад РФ став частиною російсько-української війни, розв’язаної нею ще в 2014 році, хоча остання відмовлялася визнати її, незважаючи на захоплення нею Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей.

З перших днів війни і до сьогодні в різних районах України під обстріли та авіаудари потрапляють цілі міста, житлові райони, автомобілі швидкої допомоги, лікарні, пологові та дитячі будинки, гинуть мирні мешканці, діти. Так, за офіційними даними станом на ранок 1 червня 2023 року в результаті військової агресії РФ в Україні постраждали понад 1476 дітей. За офіційною інформацією 484 дитини загинули та понад 992 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше постраждало дітей у таких областях, як Донецька – 462, Харківська – 279, Київська – 128, Херсонська – 103, Запорізька – 91, Миколаївська – 89, Дніпропетровська – 74, Чернігівська – 71, Луганська – 67. Ці дані є неостаточними, оскільки продовжуються робота з їхнього встановлення в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях. Крім цього, 393 дитини офіційно вважаються зниклими безвісти, а 19 505 дітей – примусово депортованими¹.

Визнаючи невиправданість і жахливість широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, держави усього цивілізованого

¹ Через війну в Україні загинуло не менше 484 дитини. Bigmir.net. URL : <https://news.bigmir.net/ua/ukraine/7251755-iz-za-voiny-v-ukraine-pogibli-ne-menee-484-rebenka>. (дата звернення: 01.06.2023.).

світу підтримують Україну в боротьбі з агресором. Приміром, станом тільки на 8 квітня 2022 року Національний банк Польщі виділив Україні 950 млн доларів, Франція спочатку надала 300 млн доларів, а згодом збільшила цю допомогу ще на 100 млн. У Міністерстві закордонних справ України наголосили, що ці кошти спрямовуються для допомоги постраждалим від війни українцям. Велика Британія виділила близько 300 млн доларів на гуманітарну допомогу, а згодом додала ще 40 млн фунтів стерлінгів. Японія надала 200 млн доларів гуманітарної допомоги, Італія – 110 млн доларів, Німеччина – 15 млн євро. Норвегія – 30 млн доларів, Чехія – 12 млн євро, Ірландія – 10 млн євро, Хорватія – 1,35 млн доларів, Литва – 1,8 млн євро, Ісландія – 1,2 млн євро, Канада – 1,3 млн доларів, Естонія – 200 тис. євро, Словаччина – 100 тис. євро, Швеція – 500 млн крон (близько 50 млн доларів), Люксембург – 250 млн євро та інші країни.

Окрема роль у наданні військової та гуманітарної допомоги для України належить Сполученим Штатам Америки (далі – США), які на початку війни виділили 600 млн доларів, а згодом додали ще 50 мільйонів¹. Загалом станом на 21 грудня 2022 року адміністрація американського президента Джозефа Байдена виділила для України у боротьбі з агресором 22 млрд доларів. Допомога включає предмети оборонного призначення, зокрема послуги Міноборони США, військову освіту та підготовку для українських захисників, передача потужної системи протиповітряної оборони «Patriot»².

¹ Зінов'єва С. Війна всього світу проти РФ: хто і як допомагає Україні у боротьбі з агресором. Сьогодні. 8 квітня 2022 року. URL : <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/voyna-vsego-mira-protiv-rf-kto-i-kak-pomogaet-ukraine-v-borbe-s-agressorom-1606879>. (дата звернення: 10.04.2023.).

² Дейна А. США виділять на оборону Україні ще майже \$2 млрд. Допомога включатиме систему Patriot. ZN.UA. 21 грудня 2022 р. URL : <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/bajden-pered-vizitom-zelenskoho-oholosiv-pro-vidilennja-ukrajini-1-mlrd-na-oboronu.html>. (дата звернення: 23.01.2023.).

З огляду на зазначене, на сучасному етапі дослідження окремих маловідомих для нас сторінок історії становлення та розвитку державності та права США, по-перше, представлятиме не тільки суттєвий науковий інтерес, зважаючи на те, що США досягли значного ступеня розвитку своєї держави як правової, в яких функціонує потужний механізм захисту прав громадян, зокрема і дітей. При цьому, такий механізм передбачає не лише закріплення на нормативному рівні гарантій прав і свобод людини та громадянина, а й процедуру припинення порушення прав та їхнє можливе відновлення. По-друге, визнаючи пріоритетність для себе дослідження окремих сторінок державно-правової історії США, тим самим, ми висловлюємо щире вдячність нашому союзнику в боротьбі з агресором.

Формально хронологічні межі відповідного історико-правового дослідження розпочинаються з 1776 року, тобто з дати підписання Декларації незалежності – ключового нормативного акту, прийнятого Другим Континентальним конгресом північноамериканських колоній Королівства Великої Британії, згідно з яким 13 колоній у Північній Америці проголосили себе вільними та незалежними державами та про припинення політичних зв'язків із метрополією. Саме в ній було проголошено, що «всі люди створені рівними та наділені Творцем певними невід'ємними правами, ...правом на життя, свободу та прагнення до щастя». Вочевидь, у цьому випадку йдеться про визнання низки невід'ємних прав дорослої особи. Проте ще для колоніальних часів характерною була проблема невизнання чи суттєвого обмеження прав дитини, звичайно, у розумінні сьогодення. Тому, здійснюючи дослідження становлення та розвитку інституту захисту прав дитини США, цілком виправданим було врахування також колоніального періоду, зокрема особливостей застосування в ці часи на території британських колоній англійського загального права. Завершується дослідження відповідної проблематики початком XXI століття, оскільки вважаємо неможливим визначити вирішальну дату внесення остаточних змін у механізм захисту прав дитини в США, який постійно удосконалюється, на

що впливають також загальносвітові тенденції, спрямовані на покращення механізму захисту прав дитини.

Обравши об'єктом наукового дослідження історико-правові особливості та закономірності становлення та розвитку захисту прав дитини в США, ми керувалися основним міркуванням про те, що на сучасному етапі у цій державі відповідний механізм функціонує належно, спрямовуючись на всебічний захист дитини та її прав в усіх сферах життя, з якими вона змушена стикатися в процесі свого зростання. Дитина захищена навіть від своїх батьків або осіб, що їх замінюють у випадку, якщо вони зловживають батьківськими правами чи неналежно виконують батьківські обов'язки, що, своєю чергою, завдає чи може завдати дитині непоправної шкоди її фізіологічному та психологічному розвитку.

Проте, якщо подивитись у минуле, і це стосується не тільки США чи колоніальних часів їхнього розвитку, а й більш ранніх історичних періодів інших держав, становище дитини та стан захисту її прав характеризувалися зовсім по-іншому, чим підкреслювалося її меншовагартісне значення порівняно із захистом повноправних громадян конкретної держави. Підтвердження цього знаходимо, наприклад, у стародавньому звичаї окремих давніх народів, який дозволяв батькові або старійшинам роду вирішувати питання життя новонародженої дитини. Цей звичай застосовувався деякий час в окремих первісних державах, при цьому, законодавець не намагався захистити життя новонародженої дитини, зважаючи на його не надто важливе тогочасне значення для себе і не вважав доцільним втручатися у сферу, яка вважалася суто сімейними справами. Відсутність правового захисту дитини в ті часи пояснюється низкою відомих закономірностей, найперше фізіологічними особливостями дитини, оскільки загальновідомим є те, що дитина не може бути ні воїном, ані працівником чи платником податків. Вона, навіть якщо надто малолітня, не здатна розуміти значення своїх дій чи приймати розсудливі рішення. Крім цього, зважаючи на велику кількість дітей, народжених у ті часи в малозабезпечених

сім'ях, впливала інша негативна тенденція, яка полягала в тому, що не кожна дитина була бажаною чи становила цінність для батьків.

Якщо на сучасному етапі такі тенденції, які стосувалися правового захисту тогочасних дітей характеризуються негативно, то така оцінка сформувалася вочевидь на підставі розвитку людини як соціального індивіда та багатосторонній еволюції суспільства та держави, розробленням і поетапною імплементацією міжнародних правових стандартів захисту прав дитини в національне законодавство. Закономірно, що ефективність функціонування механізму захисту прав дитини впливає найперше з належного механізму захисту прав людини загалом, і тільки в такому випадку можливо розглянути питання про доцільність запозичення окремого найбільш цінного правового досвіду, якщо такий відповідає загальноновизнаним нормам міжнародного права.

Як зазначалося, в цьому контексті ми можемо говорити й про окремий позитивний досвід США у сфері захисту прав дитини, згідно зі сформованою правовою позицією яких дитина повинна бути захищена від її батьків, якщо вони своїми діями чи бездіяльністю можуть заподіяти дитині суттєву шкоду. Однак така правова політика щодо захисту прав дитини закономірно не була першочерговим завданням на початках заснування США. Вона формувалася поетапно під впливом різних чинників соціального, економічного, політичного характеру, сутність яких потребує всебічного встановлення та обґрунтування.

Інтерес до дослідження захисту прав дитини в США в історико-правовому аспекті зумовлений відмінними рисами державного розвитку не тільки з Україною, а й з іншими європейськими країнами, які еволюціонували по-іншому, зважаючи на характерні власне їм риси розвитку. Зокрема, США не був відомий період феодалізму, велика частка їхнього населення становили іммігранти, котрі безпосередньо та їхні діти до певного часу не мали та не могли мати багатьох прав американських громадян. Крім цього, чимало іммігрантів, не

маючи постійного місця проживання і місця праці, об'єктивно не могли приділяти належної уваги дітям, які часто ставали безпритульними чи злочинцями. Проте була значна частина і тих, які були змушені вже з ранніх років працювати на фабриках і заводах з важкими умовами праці, що негативно позначалися на розвитку молодого організму, становили загрозу життю та здоров'ю.

Характерно, що з середини XIX століття у США стрімко поширювалися приватновласницькі тенденції розвитку економіки. Держава не зазнала руйнувань від бойових дій у роки Першої та Другої світових воєн. Також зазначимо, що населення не зазнало обмежень на підставі релігійних переконань, навпаки свобода віросповідання, яка усвідомлювалась як невід'ємне право кожної особи ще на початках державності, стала однією з засад американської демократії.

Водночас у США, на відміну від України та інших європейських держав, був відомий інститут рабовласницького способу виробництва, який неминуче позначився й на правовому статусі афроамериканської дитини, навіть після скасування рабства. На відміну від інших держав, які не були колоніями Великої Британії, правова система США зазнала великого впливу її консервативних правових доктрин, які стосувались і правового становища дитини.

Особливості федерального державного устрою зумовили те, що тривалий час проблема захисту прав дитини вирішувалася на місцевому рівні. Відсутність її централізованого правового регулювання свідчило про неготовність визнати її важливість на загальнонаціональному рівні.

На сучасному етапі США поки що не ратифікували Конвенції прав дитини 1989 року як основного міжнародного нормативного акту, в якому визначені мінімальні стандарти захисту прав дитини. Проте, з огляду на ефективність функціонування національного механізму захисту прав дитини, відмова від ратифікації Конвенції не доводить, що сучасне законодавство США суперечить її положенням.

Отже, особливості державно-правового, політичного, економічного розвитку США, особливості політичного відношення до публічного міжнародного права вказують на характерний саме для них шлях розвитку, відмінний від України чи інших європейських країн, формування специфічної системи захисту прав людини загалом і прав дитини зокрема.

З метою з'ясування сутності особливостей та історико-правових закономірностей становлення та розвитку інституту захисту прав дитини в США вбачали доцільним вирішити наступні завдання. Насамперед постало питання про проведення систематизації напрацювань маловідомих сучасній українській історико-правовій науці американських науковців, потужної юридичної практики, нормативних джерел федерального і статутного значення та визначення основоположних методологічних засад дослідження, органічного поєднання наукових підходів та загальнонаукових і спеціально-наукових методів дослідження. Необхідно було здійснити загально-правовий аналіз таких понять, як «дитина», «правовий статус дитини», «права дитини» та «захист прав дитини», оскільки з'ясування теоретичного змісту цих понять, на нашу думку, повинно передувати встановленню історико-правових закономірностей їхнього розвитку. В цьому контексті доцільно узгодити питання про застосування найбільш вдалого поняття, яке цілісно поєднувало в собі не лише декларування заходів гарантування прав, а й механізму їхнього відновлення (правові категорії «охорона прав» і «захист прав»).

Здійснюючи історико-правове дослідження інституту захисту прав дитини в США, основну увагу акцентували на охопленні тих важливих сфер, з якими стикається дитина в процесі зростання та які знаходяться в межах правового регулювання. І в цьому контексті, безумовно, необхідно було розкрити питання про розуміння права дитини народитися і про окремі аспекти правового регулювання штучного переривання вагітності в його історичній ретроспективі. Доцільним вважали охопити захист прав дитини в межах сімейних правовідносин,

з важливим акцентом на проблему усиновлення, цивільних правовідносинах, трудових правовідносинах, оскільки дитяча праця доволі довго застосовувалася у США, а також питання обмеження прав афроамериканських дітей, навіть після скасування рабовласницького способу виробництва.

Повнота та об'єктивність проблеми становлення та розвитку інституту захисту прав дитини в США закономірно вимагала розкриття питань становлення та розвитку інституту ювенальної юстиції та кримінальної відповідальності неповнолітніх правопорушників, особливостей їхнього процесуального статусу як обвинувачених у кримінальному судочинстві. Пояснюється це тим, що дитина, досягнувши віку деліктоздатності та вчинивши протиправне каране діяння повинна зазнати певних обмеження своїх прав, водночас повинні бути певні гарантії, щоб попередити надмірне обмеження прав дитини в такому випадку. Це зумовило проведення дослідження особливостей правових статусів неповнолітніх правопорушників і обвинувачених.

Контекст дослідження вимагав розгляду питання про віктимізацію дитини, тобто коли вона в силу об'єктивних і суб'єктивних причин стає потерпілим злочинного посягання, вчиненого щодо неї. З цим питанням пов'язані проблеми дітовбивства дитини, жорстокого поводження з нею та її викрадення, які, як було доведено, мають тривалу історію та низку труднощів у подоланні. Встановлено підстави та наслідки діяльності системи органів захисту прав дитини. Оцінено можливість запозичення найдоцільнішого правового досвіду США в процесі удосконалення національного правового законодавства у сфері захисту прав дитини. Однак основоположним у цьому контексті для нас було застереження, що представлені пропозиції про будь-яке запозичення правового досвіду, здійснюваного в іншій державі, повинно відповідати нормам міжнародного права, не суперечити суспільній моралі, правовій традиції та сформованим цінностям української нації.

Ригіна О. М.

Р 49 **Захист прав дитини в США:** становлення та еволюція (1776 рік – початок XXI століття) : монографія / О. М. Ригіна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. – 492 с.

ISBN 978-617-10-0844-1.

У монографії здійснено комплексне історико-правове дослідження становлення та розвитку інституту захисту прав дитини в США (1776 р. – XXI ст.). На підставі історико-правових джерел проаналізовано особливості захисту права дитини на життя, її прав у сімейних, цивільних і трудових правовідносинах. Розглянуто підстави й умови кримінальної відповідальності та віктимізації дитини в США. Охарактеризовано передумови утворення і діяльність ювенальних судів та спеціальних державних інституцій у сфері захисту прав дитини в США.

Для науковців, аспірантів, студентів та усіх тих, хто цікавиться проблемами становлення і розвитку інституту захисту прав дитини в США.

УДК [340.12:342.72/.73-053.2](73)"17/20